

KATARIINA MUSTAKALLIO

Kansakunnan väsymys ja siitä toipuminen – Livius ja roomalainen historiaterapia

Kulttuuriväsymys on yhdistetty usein modernin maailman sielun tiloihin. Katariina Mustakallio laajentaa perspektiiviä Rooman tasavallan loppuun ja keisariajan alkuun, ja pohtii noin vuosina 59 e.a.a. – 17 j.a.a. eläneen historiankirjoittaja Titus Liviuksen suhdetta historiaan. Hän keskittyy lähinnä Liviuksen käsitykseen historiasta lääkkeenä kansakunnan väsymykseen ja rappioon.

■ *Motto: ”Minä taas lasken vaivannäköni palkaksi myös sen, että ainakin siksi aikaa kun olen syventynyt muistelemaan muinaisia tapahtumia, saan kääntää katseeni pois onnettomuuksista, joita oma aikakautemme on kokenut jo niin monien vuosien ajan”¹*

Kokemus oman ajan rappiosta liittyy usein kriisikausiin, jolloin poliittinen tai yhteiskunnallinen arvopohja on murenemassa. Varhaisin länsimaisessa traditiossa tunnettu kulttuurin rappiota ja alenevaa kulttuurisyyliä pohtinut ajattelija oli 700-luvulla e.a.a. elänyt filosofi ja runoilija Hesiodos. Hänen aikansa kreikkalainen maailma kävi läpi suuria yhteiskunnallisia, poliittisia ja taloudellisia muutoksia, jotka kyseenalaistivat

talonpoikaista arvopohjaa ja käsitystä oikeasta ja väärästä. Hesiodos kritisoi oman edun tavoittelua ja ylimielisyyttä, ja antoi hallitsijoille ohjeita miten heidän tulisi käyttää valtaansa.

Teoksessaan *Työt ja päivät (Erga kai Hemera)* Hesiodos kuvasi, miten ihmiskunta oli kehittynyt monien välivaiheiden kautta. Aluksi maailmaa oli vallinnut kultakausi, jolloin elettiin kuin jumalolennot vailla huolta ja vanhenemisen pelkoa. Tämä aika-kausikuitenkin katosi ja syntyi ikuisesti lapsekas hopea-ajan väki, jonka tuhouduttua oli vuorossa pronssiaika ja heerokset. Niiden jälkeen oli tultu Hesiodoksen omaan rautaiseen kauteen, jota vallitsi *hybris*, eli ylimielisyys, sota ja kärsimys. Ihmiskunnalle säilyi kuitenkin jotain jokaisesta kaudesta, varsinkin ikuinen kaipuu onnelliseen kultakauteen.²

Kuusisataa vuotta myöhemmin elänyt historiankirjoittaja Titus Livius, oli myös murroskauden kirjailija, jolla toistuivat kansakunnan väsymyksen, sairauden ja degeneraation teemat. Livius kuvasi Rooman kehitystä ja erityisesti tasavallan aikuista hallintoa ja arvopohjaa, jonka hän näki tuhoutuneen varallisuuserojen lisääntyneenä ja mielivaltaisten omanedun tavoittelijoiden noustua valtaan. Livius ei ollut omana aikanaan ainoa, joka kritisoi tilannetta. Myös runoilijat Horatius ja Vergilius valittivat Rooman henkistä ja poliittista rappiota. Suurvalta nähtiin sisältäpäin rapautuneeksi ja pelättiin sen vaipumista täydelliseen kaaokseen, ellei muutosta pian tapahtuisi. Veriset tasavallan ajan lopun taistelut olivat tehneet kirjailijoista epäilijöitä, tulevaisuutta oli vaikea hahmottaa, ja monet kääntyivät myytti-

seen menneisyyteen. Liviuksen valinta ei siis tässä mielessä ollut ainutlaatuinen.³

Rooman valtakriisi oli kestänyt jo pitkään Liviuksen alkaessa kirjoittaa historiategostaan. Poliittista elämää leimasi senaatin ja kansankokouksen kilpailu vallasta ja hallinnon rappio näkyi sotapäälliköiden omavaltaisena toimintana ja ryöstelynä provinseissa ja Roomassa. Rooman kaduilla erilaiset valtaryhmittymät kävivät verisiä taisteluja ja solmivat usein vieläkin verisempiä sopimuksia, joiden seurauksena suuri joukko tasavallan ajan aktiiveja poliitikkoja tuomittiin kuolemaan. Sekasortoon toivottiin pelastajaksi vahvaa johtajaa, joka palauttaisi järjestyksen.

Historiankirjoittaja ja menneisyyden draama

Livius eli poikkeuksellisenä aikana ja hänen pyrkimyksensä historiankirjoittajana oli myös poikkeuksellinen. Livius korostaa *Ab urbe condita* -teoksensa esipuheessa oman aikansa väsymystä ja sairautta ja epäilee, pystyisikö hän löytämään sille vastalääkettä. Sairaus, väsymys ja rappio liittyvät kirjailijan ajattelussa yhteen ja niitä on vaikeaa analysoida erikseen. Ne kuvastavat voimansa menettäneen entisen suurmahdin tilaa, jonka parantumisesta ei ole takeita. Kirjailija esittää kuitenkin historian tutkimisen ja menneisyydestä oppimisen edellytyksenä kehitykselle.⁴

Ajatus oman ajan vieraudesta ja toiseus suhteessa maailmaan, tulevat usein esiin kulttuurista väsymystä, sairautta ja rappiota kuvanneilla ajattelijoilla. Livius, joka syntyi noin 59 e.a.a. Pohjois-Italian Pataviumissa, oli ulkopuolinen suhteessa roomalaiseen metropoliin. Hän eli nuoruutensa pikkukaupungissa, jonne hän myös palasi vanhoilla päivillään. Senecan mukaan Livius kirjoitti nuorempana moraalifilosofisia dialogeja ja päätyi vasta myöhemmin historiankirjoittajaksi.⁵

Livius tunnetaan 142-kirjaisesta Rooman historiasta, jota kutsutaan teoksen alkusanojen mukaan nimellä *Ab urbe condita*, kaupungin perustamisesta lähtien. Teossarjan merkitystä lisää se, että lähes kaikki, mitä tiedämme varhaisesta ja tasavallan ajan

Rooman kehityksestä perustuu näihin kirjoihin. Livius-tutkimus keskittyi aina 1990-luvulle asti pohtimaan *Ab urbe condita* välittämien tietojen paikkansapitävyyttä ja teossarjan arvoa historiallisten lähteiden ja faktojen säilyttäjänä. Vasta 1990-luvulta lähtien on uudenlainen tutkimusintressi alkanut suuntautua teossarjaa kohtaan. Sitä on alettu lähestyä kirjallisena konstruktiona, ja samalla on alettu tutkia Liviuksen erityistä suhdetta menneisyyteen, hänen rooliaan itsenäisenä ja tietoisena kirjallisena toimijana, ja historiadraaman kehittäjänä.⁶

Livius aloitti kirjallisen urakkansa muuttettuaan Roomaan vuonna 29 e.a.a. kaksi vuotta ennen Augustuksen lopullista valtaan nousua. Hän kirjoitti teossarjaansa koko elämänsä ajan ja kuoli kolme vuotta keisari Augustuksen jälkeen, 76-vuotiaana kotikaupungissaan Pataviumissa. Teossarja kuuluu roomalaiseen patrioottiseen historiankirjoitustraditioon, ja sen kantavana teemana on kuvaus vähäpätöisen kansan noususta johtavaksi maailmanvallaksi. Vaikka *Ab urbe condita* voi tulkita poliittiseksi kannanotoksi, Livius ei, toisin kuin muut oman aikansa kirjailijat, itse ottanut osaa käytännön poliittiseen elämään hoitamalla julkisia virkoja. Sitä vastoin on oletettavaa,

1. Titus Livius, *Rooman Synty. Ab urbe condita I-II*, suom. Marja Itkonen-Kaila (1995) Juva: WSOY, 25–26, Livius. *Ab urbe condita*, Praef. 5. Käytän tästä lähtien lyhennystä Livius Praef. kun tarkoitan teoksen esipuhetta. Muissa kohdin viittaan Liviuksen historiategokseen tekijän nimellä.

2. Hesiodos Työt ja Päivät, *Erga kai Hemera* 174.

3. Tasavallan lopun kulttuuriväsymyksestä ja rappio-tunnelmista ja toisaalta Augustuksen nostattamasta innostuksesta ks. klassikko tältä alalta R. Syme, *The Roman Revolution*, Oxford: The Clarendon Press (1939), 317 ja 463.

4. Livius Praef. 10.

5. Seneca maior *Controversiae* 10. Praef.2.

6. *Ab urbe condita* ovat nykypäivään asti säilyneet kirjat 1–10, sekä 21–30, ja 31–45. Varhempi Livius-tutkimus: R. Syme, 'Livy and Augustus.' *Harvard Studies in Classical Philology* 64 (1959) 27–87; P.G. Walsh, *Livy: Historical Aims and Methods*. Cambridge (1961). T.J. Luce, *Livy, The Composition of his History*. Princeton (1977). Uusi käänne: G. Miles, *Livy: Reconstructing Early Rome*. Ithaca and London (1995); Mary Jaeger, *Livy's Written Rome*. Ann Arbor: University of Michigan Press (1997); Andrew Feldherr, *Spectacle and Society in Livy's History*. Berkeley: University of California Press (1988). Jane D. Chaplin, *Livy's Exemplary History*, Oxford University Press (2000).

että hän tunsi Octavianuksen (vuodesta 27 e.a.a. Augustuksen). Augustus nosti Rooman varhaisen tradition tärkeäksi osaksi omaa uskontopolitiikkaansa ja ideologiaansa, jossa hän tulkitsi Rooman menneisyyttä uudella tavalla. Tutkimuksessa onkin pitkään käyty keskustelua siitä, missä määrin Augustuksen ja Liviuksen käsitykset Rooman menneisyydestä ja sen tulkinnasta menivät yksiin, oliko Livius Augustuksen apulainen vai suhtautuiko hän kriittisesti keisarin toimintaan.⁷

Historiankirjoittaja Tacituksen (55–20 j.a.a.) mukaan Liviusta pidettiin tasavallan kannattajana ja Augustus kutsui häntä pompeiuslaiseksi vastustajansa Pompeius Magnuksen mukaan.⁸ Historiankirjoittaja Suetonius (75–140 j.a.a.) mainitsi keisarielämäkerroissaan, että Livius innosti myös tuleva keisari Claudiusta tämän nuoruudessa historiankirjoituksen pariin.⁹ Livius eli siis lähellä valtakeskusta, jossa kehittyi uusi keisaria ja tämän perhettä ihannoiva ja yksinvallan oikeutukseen tähtäävä ideologia. Samaan aikaan syntyi voimakas tasavaltainen perinnettä korostava oppositioasenne, joka säilyi pitkään tärkeänä juonteena roomalaista intellektuaalista elämää.

P. G. Walsh, Livius-tutkimuksen veteraani, kiinnitti jo neljä vuosikymmentä sitten huomiota Liviuksen filosofiseen taustaan ja tapaan etsiä historiasta sopivia esimerkkejä ja muokata historiallista muistia. Walsh korosti, että stoalaisessa tulkinnassaan Livius ei ollut yksin, vaan jatkoi hellenistisen historiankirjoituksen linjalla. Korostaessaan menneisyyden vaikuttajien luonnetta ja selittäessään tätä kautta heidän toimintansa motiiveja Livius paljasti, mikä oli hänen historioitsijan katseensa kohde. Liviukselle roomalaisia hyveitä olivat *dignitas* ja *gravitas*, arvokkuus ja vakavuus. *Pietas* ja *fides*, jumalien pelkääminen ja uskollisuus leimasivat historian päähenkilöiden toimintaa, kuten myös *disciplina*, kuri. Livius oli valmis myös muokkaamaan historiallisten tapahtumien kulkua, jotta menneisyyden toimijoista olisi Walshin mukaan muodostunut mahdollisimman yksiselitteinen kuva moraalisten hyveiden ilmentyminä.¹⁰

Ab urbe condita ei seuraa kuitenkaan

vain esimerkillisiä hahmoja. Walsh jätti analyysissään huomiotta, että toimijat eivät aina aja yhteistä etua. Teossarjassa käsitellään ristiriitaisia tilanteita, ristiin meneviä poliittisia motiiveja, sisäisiä kiistoja ja niiden ratkaisuyrityksiä. Yksiselitteisen hyveelliset, yhteisön edun nimissä toimivat sankarit ovat Liviuksen kerronnassa harvinaisia. Lääkkeenä kansakunnan väsymykseen, hajaannukseen ja voimattomuuteen käytetään myös keinoja, jotka uhkaavat heikentää vielä enemmän kansakuntaa. Ristiriitaiset tilanteet saavat kerronnassa erityistä huomiota, eikä syyttä. Menneisyys voi opettaa, muttei suoraviivaisesti. Menneisyys opettaa kestävämpään epävarmuutta ja punnitsemaan vaihtoehtoja.

Historian epävarmuus ja epäily

Historioitsijan tehtävä tulee esiin *Ab urbe condita* -teoksen esipuheessa, jossa kirjailija käy retorista dialogia yleisönsä kanssa. Esipuhe alkaa pohdinnalla, joka saattaa lukijan epävarmaan olotilaan. Kirjoittaja kysyy, kannattaako hänen edes ryhtyä uhkarohkeaan hankkeeseen, Rooman kansan pitkän historian kirjoittamiseen. Kirjoittaja esiintyy siis itsekkin omia voimiaan epäileväenä kulttuurisen väsymyksen ilmentymänä. Kun tarkastellaan antiikin historiankirjoituksen esikuvia, esimerkiksi Herodotoksen ja Thukydideen historiateosten esipuheita, havaitaan, että historiankirjoittajat pyrkivät yleensä antamaan vakuuttavan kuvan itsestään ja omasta ainutlaatuisesta tehtävästään.¹¹ Livius puolestaan korostaa esipu-

7. R. Syme, 'Livio e Augusto', (alunperin julkaistu 1959) teoksessa *Tito Livio, Storia di Roma dalla sua Fondazione (libri I-II)*, Biblioteca universale Rizzoli (1988) 5–85; H. Peterson, 'Livy and Augustus,' *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 91 (1961) 440–452. Augustuksen visuaalisesta propagandasta ja historian käytöstä ks. Paul Zanker, *The Power of Images in the Age of Augustus*, University of Michigan 1988, alunperin julkaistu saksaksi, *Augustus und die Macht der Bilder*, C.H. Beck, München 1987.

8. Tacitus *Annales* 4.34.

9. Suetonius *vita Claudius* 41.

10. P.G. Walsh, 'Livy's Preface and the distortion of History', *The American Journal of Philology* 76 (1955), 369–383.

11. Herodotus, *Historiae* 1 Praef: "Halikarnassolainen Herodotos tarjoaa tässä esityksen tutkimuksistaan, jotteivät ihmisten toimet aikojen kuluessa hälvenisi, ei-

heessaan, että monet ovat jo ennen häntä antautuneet samaan tehtävään. Kirjoittaja ilmaisee olevansa myös tietoinen, että lukijakunta haluaisi kiirehtiä pian nykylukijain tapahtumiin ja ohittaa hämähäät alkuvaiheet. Kirjailija ei kuitenkaan päästä lukijoitaan niin helpolla ja hänellä on tähän omat painavat syynsä, jotka liittyvät käsitykseen siitä, miksi historia on hyödyllistä ja parantavaa. Epävarmuus teoksen esipuheessa paljastuu tarkasti harkituksi psykologiseksi keinoksi. Äärimmillen viety epävarmuus suuren tehtävän edessä kuuluu Liviuksen kerronnan keinoihin, joilla yleisön mieltä muokataan suosiolliseksi kirjailijan sanomalle. Esipuhe on poikkeuksellinen omassa lajissaan. Epävarmuus ei aiemmin ole kuulunut historiankirjoittajan retorisiin keinoihin.¹²

Liviuksen teoksessa ei ole kyse Rooman menneisyyden muiston tallentamisesta sinällään. Teoksella on kertojan mukaan tehtävä, relevanssi ja poliittinen tilaus. Lukijaa taivutellaan uuteen hankkeeseen mukaan eri tavoin. Kirjoittaja lupaa, että menneestä on hyötyä nykyhetkessä ja tulevaisuudessa. Epävarmuuden tarkoitus on herättää sympatiaa kirjoittajaa ja hänen suurta tavoitetaan kohtaan. Epävarmuus myös kehottaa tutkimaan tarkasti, epäilemään ja analysoimaan. Vain tällä metodilla parannetaan väsynyt ja voimaton kansakunta ja ehkäistään kulttuuria uhkaava lopullinen rappio ja hajaannus.¹³

vätkä ne suuret ja ihmeelliset teot, joita osaksi helleenit, osaksi barbaarit ovat suorittaneet, jäisi maineettomiksi, ja ennen kaikkea, jotta selviäisi, mistä syystä he ovat joutuneet sotiin toistensa kanssa.” (Suomennos Edv. Rein 1907); Thuchydides, *Historia Belli Peloponnesiaci*.1,1.

12. Livius Praef. 1; *Facturusne operae pretium sim* -teoksen ensisanoja on analysoitu jo antiikin aikana., runomittana on epiikassa käytetty daktyylinen heksametri, johon jo Quintilianus, yksi Rooman oppineimpia retoriikan opettajia kiinnitti huomiota (Quintilianus, *Institutio Oratoria* 9.4.72–74) Retoriikasta antiikin historiankirjoituksessa ks. A. J. Woodman, *Rhetoric in Classical Historiography*, Oregon: Croom Helm (1988) 128.

13. Degeneraatio kuvataan metaforalla tuhoutuvasta rakennuksesta, jossa kokonaisuutta kiinnipitävä sementti, kuri, on höllentynyt ja sen mukana tavat ja moraalit, ks. Livius Praef. 9. R.M. Ogilvie, *A Commentary on Livy I–V*, Oxford: Oxford University Press (1965) 27.

Tulkinta, jonka mukaan Rooma eli rapiovaihetta, ei ollut kuitenkaan uusi. Tradition mukaan ensimmäisenä samankaltaista kritiikkiä esitti jo kaksi vuosisataa aiemmin Roomassa elänyt valtiomies Marcus Porcius Cato, joka kritisoi voimakkaasti kreikkalaisvaikutusta ja näki sen turmelevan roomalaisen kulttuurin.¹⁴ Rappioajatuksen länsimainen isä Hesiodos ilmaisi omassa runoelmassaan, että hän olisi toivonut, ettei olisi syntynyt kurjana rautaisena aikana.¹⁵ Samankaltaista omasta ajasta pakenemista on myös Liviuksen historiateoksen esipuheessa. Kirjailija viittaa omaan aikaansa termein, jotka kuvastavat resignaatiota, kulttuuriväsymystä ja sairautta. Nykyaika on hänelle hetki, ”jolloin emme enää kestä omia vikojamme, emmekä myöskään niiden parannuskeinoja”.¹⁶

Livius käyttää ilmausta *vitia nostra*. Sanan *vitia* voi tulkita merkitsevän vikojen lisäksi puutteita, vaurioita tai paheita. *Remedium*, lääke tai parannuskeino, jota rappeutunut keho – Rooman kansa – ei hänen mukaansa enää varmuudella kestä, saattoi viitata johonkin tiettyyn valtiolliseen uudistukseen, kuten vuoden 28 e.a.a.. Octavianuksen moraalilakeihin.¹⁷ Livius-tutkija Ronald Syme mukaan lääkkeet, joista historiantkirjoittaja ei ollut erityisen innostunut, olivat Augustuksen keskusvallan otteen koveneminen ja yksimielisyyden vaatimus. Samaa viittasi myöhemmin myös Tacitus kuvatessaan Augustuksen ajan kulttuurin muutosta.¹⁸

14. Caton tuotannosta ei ole säilynyt hänen laajaa historiateostaan, vain hänen oppikirjansa *de agricultura* ja muutama fragmentti hänen muusta tuotannostaan on jäljellä. Liviuksen aikana Caton muisto oli sängen merkittävä, mikä näkyy mm. Ciceron tuotannossa ja Liviuksen omissa kuvauksissa Caton toiminnasta.

15. Hesiodos Erga kai Hemera 174. Runoelmassa tulee esiin ajatus, että runoilija olisi mieluummin kuollut jo aiemmin tai syntynyt paljon myöhemmin.

16. Livius Praef. 9, *haec tempora quibus nec vitia nostra nec remedia pati possumus*. Suom. Ikonen-Kaila (1995), 25–27. Puhe yhteiskunnallisista lääkkeistä ei ole Liviuksen keksintöä, vaan vertausta käytti jo mm. Platon Laeissa. Platonista tarkemmin ks. Scolnicov, L. Brisson, *Plato's Laws: From Theory into Practice*. Proceedings of the VI Symposium Platonicum, Sankt Augustin: Academia Verlag (2003).

17. Ks. Propertius Elegiae 2.7.1, R. Syme (1988) 29.

18. Syme (1988) 30. Tacitus Annales 1.9.4: *non aliud discordantis patriae remedium quam ut ab uno regeretur.*, vrt. Tacitus Historiae 1.1.

Ab urbe conditassa parannuskeinot kulttuurin rappeutumisen löytyvät kuitenkin historian tutkimuksesta: ”Historian tutkiminen on terveellistä ja hyödyllistä ennen kaikkea siksi, että se tarjoaa meille kaikenlaisia opettavia esimerkkejä havainnollisessa muodossa.”¹⁹ Kyse on moraalisisistä tekijöistä. ”Siitä voi saada itselleen ja valtiolle jäljittelyn arvoisia esikuvia, mutta myös varoittavia esimerkkejä”. Liviuksen menneisyysterapia sisältää toimintaohjeita ja seurattavia esimerkkejä. Kirjoittaja lupaa osoittaa teoksessaan, mitkä tekijät edistävät Rooman kasvua ja uuden kulttuurin nousua. Toisaalta kirjoittaja käy läpi myös varoittavia esimerkkejä ja negatiivisia vaikuttimia ja vaikuttajia. Perusajatuksena kuitenkin on, että rappion kierre on mahdollista katkaista.²⁰

Remedium ja historiasta oppiminen

Liviuksen historiakäsityksen hahmottaminen vaatisi koko moniosaisen teossarjan analyysiä. Tässä yhteydessä rajoitun kuitenkin tarkastelemaan, missä yhteydessä ja millä tavoin Livius käyttää historioteossarjassaan jo esipuheessa esille tullutta termiä *remedium*, joka perusmerkityksessään tarkoittaa lääketä tai parannuskeinoa. Selvitän, missä määrin termi esiintyy abstraktissa merkityksessä ”yhteiskunnalliset parannuskeinot”, miten se tulee esiin Liviuksen historiassa Rooman sisäisten kriisien kuvauksissa, mitkä yhteiskunnalliset ryhmät tai henkilöt esiintyvät yhteiskunnan parantajina, ja millaisia toimenpiteitä parannuskeinot sisältävät. Tätä

19. Livius Praef. 10: *Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri*. Suom. Itkonen-Kaila (1995) 26–27.

20. Tässä pessimistissävytteisessä optimismissa Livius tulee jälleen lähelle Hesiodosta. Hyvän ja huonon, oikeudenmukaisen ja epäoikeudenmukaisen vallankäytön vertailu on myös *Työt ja päivät* -teoksen ominaispiirre. Myös Hesiodos etsii keinoja, joilla syklisestä ja determinoidusta rappion kierteestä päästäisiin murtautumaan ulos. Moraalisesti oikein eletyllä elämällä on voima kääntää historian kulku, ks. Ludvig Koenen, 'Greek, The Near East, and Egypt: Cyclic Destruction in Hesiod and the Catalogue of Women', *Transactions of the American Philological Association* 124 (1994) 1–34.

varten olen analysoinut kaikki Liviuksen teossarjassa esiintyvät *remedium*-ilmaisut.

Remedium ei ole Liviuksen yleisimmin käyttämiä termejä. Termi toistuu *Ab urbe conditassa* kaikkiaan seitsemäntoista kertaa. Analyysini mukaan termi esiintyy vain kaksi kertaa perusmerkityksessään tarkoittaen varsinaista lääkitsemistä, sairauden parantamista.²¹ Kahdesti termi liittyy myös ulkoisen uhkan aiheuttamaan pelkoon ja pelon ”parantamiseen”; neljästi termiä käytetään vieraisiin kansoihin liittyneiden ongelmien ratkaisuyrityksissä.²²

Liviuksen historiaterapian ymmärtämisen kannalta mielenkiintoisimpia ovat ne tapaukset, joissa Rooman sisäinen kehitys ja poliittinen kamppailu nousevat esiin. Näissä tilanteissa on usein kysymys ristiriidasta vallanpitäjien ja kansan välillä. Rooman sisäistä kehitystä kuvaavat tapaukset muodostavat myös *remedium*-aineistosta enemmistön, yhteensä yhdeksän tapausta. Analysoin seuraavassa tapauksia teemoittain.²³

21. Molemmissa maininnoissa lääkitseminen liittyy Asklepiokseen, ensimmäisessä on kyse Esculapeus/Asklepioksen kultin tuomisesta Roomaan epidemian kauden jälkeen vuonna 292 eKr. (Livius 10.47.7), ja toisessa taas kuvaillaan Epidauroksen Asklepioksen tempelin aluetta ja sairauksistaan parantuneiden antamia lahjoja 167 eKr. (Livius 45.28.3).

22. Livius 2.25.4 ja 3.3.5, muut kansat: 9.20.5, 34.49.3, 39.50.5, 42.40.4.

23. Tapauksia on kaikkiaan yhdeksän. Merkitse tapaukset kirjaimilla, joihin tästä eteenpäin viitataan: A. Kansalaissotilas myytiin velkojensa vuoksi orjaksi, laadittiin lakeja lääkkeeksi orjuuttamista vastaan (495 e.a.a.) Livius 2.23.15. B. Ankara konsuli Fabius ei keksinyt parannuskeinoa saadakseen vapautta arvostavat sotilaansa kuriin (480 e.a.a.) 2.43.10. C Jyrkkä konsuli Quinctius (460 e.a.a) halusi parantaa yhteiskunnan kurittomuuden diktatuurilla 3.20.8. D. Konsuli Camillus ei halunnut hylätä gallien tuhoamaa Roomaa ja sen vanhoja uskonnollisia riittejä (390 e.a.a) 5.52.10. E. Senaatti yritti lahjoa kansaa ja antaa sille maata korvaukseksi sen sankarin, Marcus Manliuksen kuolemantuomiosta (385 e.a.a.). F. Kansantribuunit Licinius ja Sextius laativat plebeijien asemaa parantavia lakeja, joiden ”vastalääkkeeksi” patriisit käyttivät veto-oikeutta (375–371 e.a.a) 6.35.6. G. Puunilaissodan tappiot painostivat roomalaiset nimittämään vastalääkkeeksi diktaattorin Rooman johtoon (217) 22.8.5. H. Häpeällisesti Hannibalin vastaisessa Cannaen taistelussa joukkonsa menettänyt Gnaeus Fulvius puolustautui kysymällä, olisiko hänen oma uhrautumisensa lääkinnyt kansallista tappiota.(211 e.a.a) 26.3.4 I. Marcus Porcius Cato piti pitkän puheen lääkkeistä, joita roomalaiset tarvitsivat kohentaakseen moraalialian (195 e.a.a.) 34.4.8.

Yhteiskunnalliset teemat ja parannuskeinot

Roomalaista historiallista muistia hallitsi muisto kahden kansanryhmän, patriisien ja plebeijien pitkästä sisäisestä kamppailusta, jonka tuloksena plebeijit vähitellen onnistuivat saavuttamaan täydet kansalaisyhteisyydet ja yhtenäinen Rooman kansa kehittyi. Kertomus tästä vaiheesta on myös Liviuksen dramaattisen historiankirjoituksen tärkeintä aineistoa. Kerronnassa esiintyy omavaltaisia konsuleita ja ankaria sotapäälliköitä, jotka ehdottavat kansan tyytymättömyyden voittamiseen kovia lääkkeitä. Kansaa alistetaan diktaattorin valtaoikeuksilla ja ankarilla laeilla, jotka rajoittavat kansan oikeuksia. Näihin kuuluu myös patriisien yritys kaataa kansantribuunien uudistuksia veto-oikeudellaan. Tällainen kansakunnan ”parantaminen” pakkokurin ja sotilasvallan avulla ei kuitenkaan osoita Liviuksella onnistumisen merkkejä, vaan kansa kieltäytyi tottelemasta. Senaatin yritykset lahjoa kansaa puolelleen eivät myöskään onnistu, vaan kansa kapinoi. Liviuksen historiaterapiassa tällaiset parannuskeinot ja lääkkeet arvioidaan vääriksi tai väärin annostelluiksi. Tapaukset osoittavat, ettei kansakunnan tilaa voi pakkokeinoilla lääkittää.²⁴

Remedium-termi tulee esiin myös toisenlaista yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta kuvaavassa tapauksessa. Kyseessä on kuvaus entisestä roomalaisesta sotilaasta, alun perin siis vapaasta kansalaisesta, joka oli vapauduttuaan sotapalveluksesta joutunut velkaorjuuteen ja ruoskittavaksi. Sodan aikana viholliset olivat tuhonneet hänen peltonsa. Kyseessä on varhaiseen tasavallan ajan alkuun sijoitettu tapaus, jossa konsuleina toimivat Appius Claudius, sukunsa perinteen mukaisesti yläluokkainen ylpeä patriisi, ja Publius Servilius, kansaa ymmärtävä konsuli. Kansa protestoi voimakkaasta sotilaan kohtalon ja oman alisteisen asemansa vuoksi. Samaan aikaan Roomaa uhkaa volski-heimon hyökkäys. Servilius saa tilanteen laukeamaan puhumalla kansankouksessa ja lupaamalla uudistuksia. Varsinaiseksi lääkkeeksi tähän yhteiskunnalliseen ongelmaan laaditaan uusi laki, joka kieltää vapaiden kansalaisten orjuuttamisen

ja sotilaiden omaisuuden konfiskoimisen palvelusaikana ja turvaa sotilaiden jälkeläisten perimisoikeuden.²⁵

Roomalainen moraalinen ja uskonto on aihepiiri, johon *remedium*-termi liittyy myös keskeisesti. Tasavallan alun legendaarinen johtohahmo, Camillus, jota Livius kuvaa kansakunnan uutena perustajana, puolusti tuhoisan galli-invaasion jälkeen Roomaa ja kieltäytyi hylkäämästä raunioitunutta kaupunkia. *Remedium* tulee tässä yhteydessä esiin vastalääkkeenä sodan kauhuille. Parannuskeinona roomalaisten hajaannukseen toimii Camilluksen mukaan uskonto, vanhojen roomalaisten riittien ja ennusmerkkien kunnioittaminen. Ohjetta noudattamalla Camillus lupaa, että Rooma tulee kasvamaan suureksi ja tulee kääntämään myös naapurikansojen jumalat puolelleen.²⁶

Kolmas *remediumiin* liittyvä aihepiiri on roomalainen sukupuolijärjestelmä. Kyse on tasavallan ajan moralistin, Marcus Porcius Caton puheesta, jonka Livius liittää tärkeään, roomalaista sukupuolijärjestelmää ja naisten näkyvyyttä yhteiskunnassa käsittelevään keskusteluun. Väittelyn keskiössä on *lex Oppia*, laki, joka rajoitti naisten oikeutta omistaa ja käyttää koruja julkisuudessa. Laki oli säädetty puunilais sodan aikana, kun valtion kassakriisi oli kovimmillaan. Marcus Porcius Cato nousee esiin jäykkäselkäisenä moralistina, joka paheksuu naisten näkyvyyttä ja leimaa forumilla liikkuvat matronat kapinallisiksi. Caton puheessa tulee esiin myös Liviuksen esipuheen sävyjä, ja yleinen sanonta, jonka mukaan sairaudet tulee tuntea ennen kuin lääkkeet voidaan määrätä. Cato väittää, että *lex Oppia* oli tarpeellinen, koska naisista oli tullut houkutusille alttiita ja kullalle ja koruille persoja, ja heidät saattoi helposti johtaa harhaan ja vietellä lahjoilla. Rooman rappion saattoi nähdä jo katsomalla roomattarien pukeutumista.²⁷

Caton rooli *Lex Oppia* -keskustelussa on keskeinen. Livius perustelee hyvin Caton

24. Ks. edellinen nootti > viite: tapaukset B., C. ja E. ja osin G.

25. Ks. nootti 20 > viite 23 tapaus A.

26. Ks. nootti 20 > viite 23 tapaus D.

27. *Sicut ante morbos necesse est cognitos esse quam remedia eorum*, Livius 34.4.8

kannan, mutta Catoa vastustaneiden kansantribuunien rauhallinen ja perusteltu argumentaatio voittaa lopulta. Kansantribuunit puolustavat roomalaisten tasapuolista sukupuolijärjestelmää, joka ei perustu pakkoon vaan yhteisymmärrykseen. Roomalaiset miehet eivät kansantribuunien mukaan halunneet olla perheensä naisille käskijöitä ja herroja, vaan isiä ja puolisoita. Livius osoittaa, että Caton lääkkeet olivat lopulta liioiteltuja. Kansantribuunien kanta voitti ja koko kansa, miehet ja naiset yhdessä, ryhtyivät puolustamaan Roomaa.²⁸

Liviuksen kerronnassa *remedium*-termi on ambivalentti. Sellaiset ”parannuskeinot”, joilla kalastellaan hetkellistä kansansuosiota, eivät tehoa todellisiin ongelmiin.²⁹ Jyrkkiä toimia tarvitaan, kun kansakunta oli vaarassa,³⁰ mutta niitä on käytettävä taiten.³¹ Ääriliikkeiden tai ääritunteiden ei tule antaa johtaa päätöksentekoa tai määritellä tarvittavia lääkkeitä.³²

Liviuksen pääteemoiksi Rooman sisäistä kehitystä ja poliittista kamppailua koskevissa *remedium*-tapauksissa nousevat yhteiskunnallinen eriarvoisuus, roomalaisen uskonnon merkitys kansakunnan rakentajana sekä keskustelu oikeasta sukupuolijärjestelmästä perheessä ja yhteiskunnassa. Eri kansanluokkien välisten suhteiden järjestäminen, vanhojen uskonnollisten muotojen elvytys ja perhejärjestelmän vahvistaminen olivat myös ne tekijät, joihin Augustus uudistuspolitiikassaan kiinnitti erityistä huomiota.

Historioitsijan katse

Rooman perustamistarun mukaan Mars-jumala oli Rooman perustajien Romuluksen ja Remuksen isä. Historiateoksensa esipuheessa Livius kuitenkin ilmaisi, että hänelle oli yhdentekevää, mitä lukijat ajattelivat kansakunnan alkuperästä: tärkeintä oli kiinnittää huomio menneiden aikojen ihmisten elämään ja tapoihin, ”millaiset olivat ne miehet ja millä keinoin he sodassa ja rauhassa loivat valtakunnan”.³³ Katseen kääntäminen pois epäolennaisesta ja kohdistaminen olennaiseen oli historiankirjoittajalle keskeistä. ”Minä taas lasken vaivannäköni palkaksi myös sen, että ainakin siksi aikaa kun olen

syventynyt muistelemaan muinaisia tapahutumia, saan kääntää katseeni pois onnettomuuksista, joita oma aikakautemme on kokenut jo niin monien vuosien ajan.”³⁴

Livius tuo havainnollisesti esille historioitsijan katseen merkityksen. Katse etsii kiinnekohtia, katse ei harhaile vaan kääntyy pois tai kiinnittyy tietoisesti kohteeseensa. Livius kääntää katseensa pois oman aikansa kansakunnan väsymyksestä ja rappiosta katsoakseen toisaalle. Historioitsijan tehtävä on kääntää katse, sekä omansa että lukijan. Kirjailija käyttää havainnollista esimerkkiä katseensa kohteesta. Menneisyys muodostaa monumentin, menneiden tapahtumien näkyvän kohteen, johon keskittymällä saa katseelleen oikean suunnan. Tämä monumentti auttaa katsetta pysymään esimerkeissä, joita imitoimalla saadaan aikaan terapeutin vaikutus ja väsynyt ja sairas kansakunta parannetaan.³⁵

Katseen kääntämisessä ei ole kyse kirjoittajan itsepetoksen kaltaisesta hetkittäisestä paosta nykyisestä kurjasta ajasta kohti hohdokkaampaa menneisyyttä, kuten lukijaa suostutellaan ensin ajattelemaan.³⁶ Katseen kääntämisessä kirjoittaja ilmaisee lähtökohtansa, näkökulmansa ja ideologisen pyrkimyksensä ja olettaa myös lukijan tyytyvän tulkintaan.³⁷ Katse on kuitenkin kaksina-

28. Nootti 20 > Viite 23 tapaus I. Keskustelu *Lex Oppiasta* ks. Livius 34.1–34.8.

29. Nootti 20 > Viite 23, tapaukset E ja H.

30. Nootti 20 > Viite 23, tapaus G.

31. Nootti 20 > Viite 23, tapaukset B ja C.

32. Nootti 20 > Viite 23, tapaukset A., B. ja C. ja osin H.

33. Livius Praef. 7–9.

34. 'Silloin voin olla vapaana huolista, jotka muuten saattavat ahdistaa kirjoittajan mieltä, vaikka ne eivät voikaan kääntää sitä pois totuudesta', suom. Itkonen-Kaila (1995) 26; Livius Praef. 5: *ego contra hoc quoque laboris praemium petam, ut me a conspectu malorum quae nostra tot per annos vidit aetas, tantisper certum prisca illa tota mente repeto, avertam, omnis expertis curae quae scribentis animum, etsi non flectere a vero, sollicitum tamen efficere possent.*

35. Chaplin, *Livy's Exemplary History*, Oxford: Oxford University Press (2000) 1–11.

36. Livius Praef. 5.

37. Livius Praef. 10: Itkonen-Kaila (1995) 27: 'Siitä (historiasta) voi saada itselleen ja valtiolle jäljittelyn arvoisia esikuvia, mutta myös varoittavia esimerkkejä siitä, kuinka häpeälliset hankkeet saavat häpeällisen lopun.'

nen. Menneeseen kääntynyt katse vaatii yleisöä.

C. S. Kraus on korostanut Livius-tutkimuksessaan, että historiankirjoittajan esiin nostamat hahmot olivat yhteiskunnassa aktiiveja toimijoita ja vaikuttajia. Toimijat muokkasivat ympäristöään ja tasavallan ajan poliittista kenttää. He eivät sopeutuneet valitsevaan, vaan pyrkivät muuttamaan yhteiskuntaa. Sellaisia esimerkkejä noudattamalla ja historiaterapiaa käyttämällä kansakunta saattoi vielä saada voimansa takaisin.³⁸

Yksi tärkeimpiä Rooman suuruuteen johdaneista tekijöistä oli tasavaltaisen Rooman sisäinen kamppailu: valta ei ollut keskittynyt yhdelle taholle, yläluokka ei pystynyt alistamaan kansaa, vaan kansa saattoi aina käyttää painostuskeinoja. Vain yhteistoiminnalla kansakunta pystyi torjumaan vihollisensa. *Concordia*, kompromissit ja yhteinen ulkoinen vihollinen tekivät Roomasta suuren, ei keskitetty valtakoneisto tai yksinvalta.³⁹

Myös keisari Augustukselle uusi tulkinta Rooman historiasta oli kulttuuripolitiikan tärkeimpiä kulmakiviä. Augustus pyrki kaikki keinoin irtautumaan tasavallan lopun resignaatiosta ja väsymyksestä. Hän pyrki osoittamaan, että aikakausi oli kääntymässä uudeksi. Keisari otti Rooman menneisyyden haltuunsa – ja yksinvaltaisen propagandan osaksi – visuaalisen ja kirjallisen propagandan avulla.⁴⁰ On varsin ymmärrettävää, että tutkimuksessa Liviuksen teossarja on tulkittu tätä taustaa vasten osaksi Augustuksen propagandaa. Liviuksen historia sisälsi kuitenkin Augustukselle vähemmän terve-

tullutta kritiikkiä yksinvaltaista järjestelmää kohtaan.

Liviuksen tulkinta Rooman kehityksestä vaikutti roomalaiseen historiankirjoitustraditioon ja sittemmin myös länsimaiseen ajatteluun, joka näki Rooman rappeutuvana suurvaltana tasavallan ajoista lähtien.⁴¹ Kulttuuriväsymys ja pettymys roomalaiseen tasavaltalaiseen poliittiseen systeemiin valmisivat henkistä ilmapiiriä yksinvallan hyväksymiselle. Kun Augustus nousi tasavallan ajan taisteluiden jälkeen valtaan Liviuksen aikalaiset, Ovidius ja Vergilius, olivat jo valmiita julistamaan uuden kulta-ajan (*aurea aetas*) alkaneen.⁴² Liviuksen esimerkin ansiosta kuitenkin myös kriittinen suhde valtaan ja vallanpitäjiin säilyi osana roomalais-ta historiankirjoitustraditiota. ■

38. C.S. Kraus and A.J. Woodman, *Latin Historians, Greece & Rome New Surveys in the Classics 27*, Oxford University Press (1997) 132. Livius käyttää menneisyyden muistoista termiä *monumentum*, joka viittaa retoriikan muistiharjoitusten tapaan kiinnittää menneen tapahtuman muisto ikään kuin monumenttina kuvitteelliseen mielen maisemaan.

39. *Concordia* tulee esiin jo ensimmäisen plebeijien kansannousun ja *secession* kohdalla v. 494. Yhteiskunnan rauhaa symboloiva Menenius Agrippa vertaa Roomaa ruumiiseen, jonka jokaisella jäsenellä on omat tehtävänsä, mutta kaikki osat ovat riippuvaisia toisistaan, ks. Livius 2.32.9–12

40. Ks. esim. Zanker (1988) 101–134.

41. Roomalaisten historiankirjoittajien jälkivaikutuksesta ja reseptiosta ks. esim. C.S. Kraus & A.J. Woodman, *Latin Historians, Greece & Rome, New Surveys in the Classics 27*, Oxford: Oxford University Press (1997).

42. *Aurea aetas*, kultainen aika ks. Ovidius *Metamorphoses* 1.113; *Saturnia regna*, Saturnuksen valtakausi, Vergilius *Bucolica Eclora* 4.6.